

ประชาธิปไตยในมุมมองของเอ็นจีโออีสาน ระหว่าง พ.ศ.2549-2559*

เพ็ญศรี ชิตบุตร**

ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์***

(วันรับบทความ : 26 กุมภาพันธ์ 2561 /วันแก้ไขบทความ : 1 มิถุนายน 2561 /วันตอบรับบทความ : 4 มิถุนายน 2561)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอมุมมองต่อประชาธิปไตยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการรับรู้และการสร้างมุมมองดังกล่าวของเอ็นจีโออีสาน ระหว่าง พ.ศ.2549-2559 ในช่วงที่สังคมไทยเกิดความขัดแย้งและเกิดการรัฐประหารถึง 2 ครั้ง เอ็นจีโอกลุ่มต่าง ๆ ออกมาแสดงจุดยืนทางการเมืองอย่างเปิดเผย ซึ่งการแสดงออกทางการเมืองเชื่อมโยงกับการอธิบายประชาธิปไตยที่แตกต่าง เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากการศึกษาพบว่า โดยทั่วไปเอ็นจีโออีสานนิยมประชาธิปไตย โดยอ้างอิงคำหลัก ๆ ที่ใช้แทนคำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายสากล ได้แก่ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเท่าเทียม และการเคารพมติเสียงข้างมากของสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดของการให้ความหมายเกี่ยวกับคำเหล่านี้ พบว่า เอ็นจีโออีสานแต่ละกลุ่มให้ความหมายคำเหล่านี้ต่างกัน บางกลุ่มเน้นความเป็น “เสรีนิยม” บางกลุ่มเน้นความเป็น “ประชานิยม” หรือบางกลุ่มไม่ไว้วางใจประชาธิปไตยแบบตัวแทน จึงเห็นว่าประชาชนต้องมีบทบาททางการเมืองโดยตรง ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเคลื่อนไหวต่อต้านคัดค้านในรูปของขบวนการทางสังคมโดยมีเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการรับรู้และการสร้างมุมมองประชาธิปไตยในช่วงเวลาดังกล่าวมี 5 ปัจจัย โดยแยกออกเป็น ประสบการณ์ในชีวิต ช่วงอายุ การรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อ การเรียนรู้ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล

คำสำคัญ : ประชาธิปไตย / เอ็นจีโออีสาน/ ความขัดแย้งทางการเมือง

* บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ประชาธิปไตยในมุมมองของเอ็นจีโออีสาน ระหว่าง พ.ศ.2549-2559 หลักสูตร

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

** นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

Isan NGO workers' Perceptions of Democracy from 2006 to 2016

Pensri Chittabut^{*}

Nattakant Akarapongpisak^{**}

(Received Date : February 26, 2018, Revised Date : June 1, 2018, Accepted Date : June 4, 2018)

Abstract

This paper scrutinizes the views on ‘democracy’ of NGO employees who work in Thailand’s Northeast Region (Isan), and explores the conditions under which those views were shaped. The period from 2006 to 2016 is selected because during that time Thailand was witnessing a series of internal political conflicts and two coups. Significant to our study is the fact that during that time, NGO workers in Thailand were expressing their political views overtly, not to mention playing important parts in major political movements. Their political stances can be related to diverse interpretations of ‘democracy’. Based on in-depth interviews, this paper argues that when discussing democracy, the ‘Isan’ NGO workers associated the term with prevailing understanding of concepts such as “rights”, “freedom”, “equality” and “majority rule”. However, the Isan NGO workers of various groups under scrutiny perceived each concept differently. Some advocated liberal democracy while others adopted a populist view. And there are groups that expressed discontent against representative democracy, proposing instead people’s ‘direct democracy’ in the form of social movements. Five factors – life experiences, age, media consumption, learning, and interpersonal relations – influenced the perceptions on democracy of the Isan NGO workers under study.

Keywords: Democracy / Isan NGOs/ Political Conflicts

^{*} M.A. Student, Master of Political Science Program in Politics and Government, College of Politics and Governance, Mahasarakham University

^{**} Asst. Prof., College of Politics and Governance, Mahasarakham University. Advisor

บทนำ

เอ็นจีโอในภาคอีสาน¹ เริ่มปฏิบัติงานในชุมชนครั้งแรกในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ต่อมาในตอนปลายทศวรรษที่ 2540 ความเคลื่อนไหวของเอ็นจีโอเริ่มมีการอ้างความชอบธรรมหลาย ๆ อย่างของตนเองโดยผ่านการเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง “ประชาธิปไตย” และมีผลนำไปสู่การรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ในปี พ.ศ. 2549 ในระยะนี้เอ็นจีโอถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่สนับสนุนรัฐบาลทักษิณ ได้จัดการชุมนุมอย่างกว้างขวาง และกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการทำรัฐประหารและได้เข้าร่วมชุมนุมภายใต้ชื่อ “แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ” (นปก.) ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกกันตามแนวความคิดทางการเมืองซึ่งสะท้อนออกมาผ่านการแสดงจุดยืนทางการเมือง โดยมีมุมมองผ่านการนิยามความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

กลุ่มแรกให้การสนับสนุนและเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกับคนเสื้อเหลือง ในการชุมนุมเมื่อปี พ.ศ. 2557 มีการกล่าวถึงลักษณะของแนวคิด “ประชาธิปไตย” เช่น “สามแสนเสียงในกม. แต่เป็นเสียงที่มีคุณภาพ ย่อมดีกว่าสิบห้าล้านเสียงในต่างจังหวัดแต่ไร้คุณภาพ” “คนไทยหลายคนยังขาดความรู้เรื่องประชาธิปไตย โดยเฉพาะคนชนบท” และ “1 คน 1 เสียง ยังใช้กับไทยไม่ได้”

กลุ่มที่สองให้การสนับสนุนและเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกับคนเสื้อแดง ได้มีการกล่าวถึงประชาธิปไตยในมุมมองที่ต่างออกไปจากกลุ่มแรก เช่น “1 สิทธิ 1 เสียง เท่ากัน” “คนเท่ากับคน” “ประชาธิปไตยต้องมีสองมาตรฐาน” จากความคิดเห็นทางการเมืองที่ไม่ตรงกัน การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในสังคมก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างกว้างขวางในสังคมไทย และส่งผลให้เกิดการรัฐประหารอีกครั้งใน พ.ศ. 2557 ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)

บทความชิ้นนี้ สนใจศึกษามุมมองประชาธิปไตยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการรับรู้และการสร้างมุมมองดังกล่าวของเอ็นจีโออีสาน ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2549-2559 ของเอ็นจีโออีสาน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ กลุ่มสมาคมคนทามเขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ คณะทำงานขบวนที่ดินภาคอีสาน และเครือข่ายองค์กรชุมชนแก้ไขปัญหาที่ดินภาคอีสาน (คอป.อ.) เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีการทำงานเคลื่อนไหวและมีข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง มีการทำงานมวลชน และดำรงอยู่ในปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) สมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ 10 คน กลุ่มสมาคมคนทามเขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ 8 คน คณะทำงานขบวนที่ดินภาคอีสาน 6 คน และเครือข่ายองค์กรชุมชนแก้ไขปัญหาดินภาคอีสาน (คอป.อ.) 5 คน

¹ เอ็นจีโอเหล่านี้ไม่ได้นิยามตัวเองว่าเป็นเสื้อสีใด แต่มีท่าทีชัดเจนในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อเหลือง และกลุ่มคนเสื้อแดง

ในบทความชิ้นนี้ได้นำเสนอว่า ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2549-2559 เอ็นจีโออีสานทั้งสี่กลุ่มต่าง ก็นิยามความหมายประชาธิปไตยว่า หมายถึง “สิทธิ” “เสรีภาพ” “ความเสมอภาค” “ความเท่าเทียม” และการเคารพสิทธิเสรีภาพของสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดของการให้ความหมายเกี่ยวกับคำเหล่านี้ พบว่า เอ็นจีโออีสานแต่ละกลุ่มให้ความหมายคำเหล่านี้ต่างกัน ส่งผลต่อการแสดงออกทางการเมืองหรือการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนเสื้อเหลือง และกลุ่มคนเสื้อแดง และวิพากษ์นิยามประชาธิปไตยของฝ่ายตรงข้าม โดยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการรับรู้และการสร้างมุมมองประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน ได้แก่ ประสบการณ์ ช่วงอายุ การรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อ การเรียนรู้ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล มีผลต่อการสร้างกรอบแนวคิดประชาธิปไตย และความเข้าใจประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสาน บทความนี้แบ่งเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 คุณค่าความหมาย “ประชาธิปไตย” ส่วนที่ 2 ภูมิหลังของเอ็นจีโออีสาน ส่วนที่ 3 มุมมองประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสานระหว่าง พ.ศ. 2549-2559 ส่วนที่ 4 ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการรับรู้และการสร้างมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสาน ส่วนที่ 5 บทสรุป

ทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษา

ทฤษฎีการสร้างกรอบโครงความคิด หมายถึง “การต่อสู้เพื่อผลิตความคิดและความหมายต่าง ๆ เพื่อการระดมพลังและต่อต้านการระดมพลัง” (Benford and Snow, 2002, p.613 อ้างถึงใน มณีมัย ทองอยู่, 2557, น.107) โดยการตีความ หรือสร้างความหมายให้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตและบนโลก และจัดระบบให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจเพื่อเพิ่มมวลชนในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวผ่านกรอบโครงความคิดของการกระทำรวมหมู่ 3 กรอบ คือ การสร้างกรอบโครงคิดในการวินิจฉัยปัญหา หมายถึง การระบุปัญหา ที่มาหรือสาเหตุของปัญหา รวมถึงการตีความถึงตัวกระทำที่ก่อให้เกิดปัญหา (มณีมัย ทองอยู่, 2557, น.108-109) ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ยังสร้างกรอบโครงความคิดในการหาทางออกของปัญหา โดยการหาข้อเสนอแผนการ หรือยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญห ผ่านการเลือกใช้คำพูดที่เป็นการสร้างแรงจูงใจในการกระตุ้นให้คนกลุ่มอื่น ๆ เข้าร่วมกระบวนการเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา (มณีมัย ทองอยู่, 2557, น.110-113)

กระบวนการในการสร้างพันธมิตรทางกรอบโครงความคิด ซึ่งแยกออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก การเชื่อมโยงกรอบโครงความคิด ซึ่งมีความสอดคล้องกันตั้งแต่ 2 กรอบขึ้นไป ประเภทที่สอง การขยายกรอบโครงความคิด ด้านค่านิยม คือ การจินตภาพถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นหรือที่ควรจะเป็นเมื่อกระบวนการบรรลุผล ประเภทที่สาม การขยายกรอบโครงความคิด ด้านความเชื่อ คือ การสร้างให้เกิดความความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับคุณลักษณะของสิ่งนั้น และประเภทที่สี่

การยึดกรอบโครงความคิดของกระบวนการให้มี ความเป็นรูปธรรม ชัดเจนและสอดคล้องกับประเด็น ปัญหา (มณีนัย ทองอยู่, 2557, น.114-123)

การเปลี่ยนกรอบโครงความคิด หมายถึง เมื่อกระบวนการขององค์กรดำเนินไปแล้วพบว่า กรอบโครงความคิดที่องค์กรเคลื่อนไหวไม่สอดคล้อง หรือขัดกับจริยธรรมทางสังคมและวิถีชีวิตที่ดำรง อยู่ในสังคม ขบวนการจำเป็นที่จะต้องสร้างความเข้าใจหรือค่านิยมใหม่ขึ้นมาแทนกรอบความคิดเดิม ซึ่งการเปลี่ยนกรอบโครงความคิดมี 2 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนกรอบโครงความคิดในขอบเขตเฉพาะ และอีกรูปแบบ ก็คือ การเปลี่ยนกรอบโครงความคิดแบบอธิบายความครอบคลุมทั้งหมด (มณีนัย ทอง อยู่, 2557, น.124-126)

คุณค่าความหมาย “ประชาธิปไตย”

คำว่า “ประชาธิปไตย” (Democracy) หมายถึง “การปกครองโดยประชาชน” (popular rules หรือ rule of the people) ที่เป็นสมาชิกของสังคมการเมือง ทุกคนมีอำนาจในการตัดสินใจ บนพื้นฐานของความเท่ากัน มีหนึ่งสิทธิหนึ่งเสียงเท่ากัน โดยมองประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นหลัก และยึดหลักเสียงข้างมาก (majority rule) ทั้งนี้ หลักเสียงข้างมากเป็นการให้ความหมายของ ประชาธิปไตยในมุมมองที่แคบกว่าเมื่อเทียบกับการให้ความหมายในประเด็นอื่น ๆ (ปิยฤดี ไชยพร, 2554) และแม้ประชาธิปไตยจะไม่ได้เป็นการปกครองที่ดีที่สุด แต่เกือบทุกรัฐในโลกต่างก็ต้องการที่จะ เป็นประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม เจื่อนไขเวดล้อน โดยเฉพาะเจื่อนไขโครงสร้างทางสังคมการเมืองทำให้ การให้ความหมายของประชาธิปไตยมีหลากหลายแนวทาง (เบอร์นาร์ด คริก, 2557, น.19) แต่ก็มีก มีแกนกลางร่วมกันคือ หมายถึง การปกครองโดยประชาชน (popular rule) กล่าวคือ อำนาจของ ประชาชน (rule by the people) ในการร่วมกันตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมส่วนรวม โดย ทุกคนมีอำนาจการตัดสินใจที่เท่าเทียมกัน (equal power)

นัยความหมายของ “ประชาธิปไตย” ถูกกำหนดขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาและความขัดแย้ง ในช่วงเวลาแต่ละยุคทางประวัติศาสตร์ และส่งผลต่อการทำความเข้าใจคุณค่าความหมายของ ประชาธิปไตยที่เต็มไปด้วยการโต้แย้งหลากหลายรูปแบบ เช่น กลุ่มนักคิดกรีกที่ให้ความหมาย ประชาธิปไตย โดยสอดคล้องกับคุณค่าแบบอินทรีย์นิยม อาทิ เพลโตและอริสโตเติล ได้ตั้งข้อกังขาต่อ ประชาธิปไตยว่าเป็นการปกครองของคนจนและโง่ และการปกครองของคนส่วนน้อยที่ได้รับความ เห็นชอบจากคนส่วนมาก (เบอร์นาร์ด คริก, 2557, น.20) การกำหนดนิยามของประชาธิปไตยแบบ เสรีนิยม (liberal democracy) ที่ให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิ เสรีภาพขั้นพื้นฐานของปัจเจก ไปจนถึงการกำหนดนิยามแบบประชานิยม (populist) ที่เน้นเสรีภาพและความเสมอภาคของ ประชาชน โดยไม่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (ปิยฤดี ไชยพร, 2554) การช่วงชิงการให้ความหมายคำว่าประชาธิปไตยย่อมกำหนดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับ

ประชาชน สร้างความชอบธรรมให้แก่วาระของการปกครองและการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสนับสนุนหรือยับยั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่กำลังจะเกิดขึ้น (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558, น.38)

ในประเทศไทย คำว่า “ประชาธิปไตย” เริ่มปรากฏครั้งแรกใน พ.ศ. 2475 ภายใต้การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่นำโดยคณะราษฎร ประชาธิปไตยนั้นถือเป็นภาพแทนของระบอบการปกครองของไทยเรื่อยมาท่ามกลางการรัฐประหาร 13 ครั้งในประวัติศาสตร์ไทย ในปัจจุบัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาพกว้าง หมายถึง ความเป็นใหญ่ของปวงชน โดยเกิดจากคำว่า “ประชา” ที่หมายถึง “ปวงชน” สันนิษฐานคำว่า “อธิปไตย” ที่หมายถึง “ความเป็นใหญ่” ขณะที่นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ไทยให้คุณค่าความหมายเกี่ยวกับประชาธิปไตยว่า คือ การยอมรับนับถือความสำคัญและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล ความเสมอภาคและเสรีภาพของบุคคลในการดำเนินชีวิต (ประภัศร ทองยินดี, 2558, น.13) และยืนยันว่ามนุษย์ทุกผู้ทุกนามล้วนเกิดมาเท่าเทียมกัน และการที่อำนาจการปกครองต้องมาจากความยินยอมพร้อมใจของสมาชิกทั้งปวงที่สังกัดสังคมเดียวกัน (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2557, น.18) จะเห็นได้ว่าการให้คุณค่า ความหมายของประชาธิปไตยมีคำอธิบายที่แตกต่างกันออกไป แต่สิ่งที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน คือ การยอมรับในความเท่าเทียม เสรีภาพ และความเสมอภาค

ภูมิหลังของเอ็นจีโออีสาน

หลังจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ตลอดครึ่งหลังของทศวรรษ 2530 เอ็นจีโอไทยฝ่ายวัฒนธรรมชุมชน และฝ่ายเศรษฐศาสตร์การเมืองเริ่มลดความแตกต่างระหว่างกันลงและหันมาให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่มีความรุนแรงขึ้น และส่งผลกระทบในวงกว้างต่อคนในชนบทโดยปัญหาที่เอ็นจีโอร่วมกันแก้ไข คือปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรในภาคอีสานเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น กลุ่มผู้ได้รับความเดือนร้อนจึงได้รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องและต่อรองกับรัฐบาล เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง จนสามารถรวมตัวกันในนาม “สมัชชาเกษตรกรรายย่อย” (สยก.) ซึ่งเมื่อมีการขยายเครือข่ายในภาคอีสานจึงได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็น “สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน” (สยก.อ.) ในระยะต่อมา สยก.อ.ได้แยกออกมาเป็น “สมัชชาเกษตรกรอีสาน” (สกอ.) (ณัฐธินิชา กาฬมาตย์, 2556) ซึ่งเคลื่อนไหวประท้วงเรื่องราคาสินค้าการเกษตร คัดค้านโครงการจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโครมภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่รู้จักกันในนาม คจก. โดยเบื้องหลังของการเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาล หรือการเดินขบวนประท้วงของกลุ่มเหล่านี้ มีเอ็นจีโอและนักวิชาการคอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังในฐานะที่ปรึกษา และเป็นพลังสำคัญในการเคลื่อนไหวบนท้องถนน

กลุ่มเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ เริ่มก่อตัวจากการทำงานด้านการพัฒนาชนบทตั้งแต่ พ.ศ. 2526 มีแนวทางการทำงานด้านการสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรทำนารวมในจังหวัดสุรินทร์ โดยใช้ชื่อในนาม “กองทุนพัฒนาท้องถิ่นสุรินทร์” ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนจากกองทุนพัฒนาแคนาดา หรือ L-DAP จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2528 พบว่าการให้การสนับสนุนทุนให้เกษตรกรเพียงอย่างเดียว นั้น ไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งในกลุ่มองค์กรชาวบ้านได้ ทางกลุ่มจึงได้ปรับกระบวนการทำงาน โดยการจัดให้มีการอบรมให้ความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการกลุ่ม เสริมความรู้เรื่องการเงินและการบัญชีให้แก่กลุ่มเกษตรกรทำนา ส่งเสริมให้เกษตรกรทำเกษตรผสมผสาน จัดตั้งธนาคารข้าว ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้า กลุ่มรับซื้อข้าวเปลือก โดยเริ่มจากงานโรงสีข้าวชุมชนและการค้าข้าวโดยกลุ่มชาวนาใน พ.ศ. 2530 ทั้งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนทุนเพิ่มเติมจาก Christian Aids (โครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกรสุรินทร์, 2551) จากสภาพเศรษฐกิจในยุคพองสบู่ ทำให้เจ้าหน้าที่บางส่วนร่วมกับคนในชุมชนรวมตัวก่อตั้งเครือข่ายป่าชุมชนขึ้นใน พ.ศ. 2536 เพื่อบูรณภิบาลผืนป่าและฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม โดยเครือข่ายวิถีเกษตรทางเลือกได้แยกตัวออกจากเครือข่ายป่าชุมชน และตั้งเครือข่ายใหม่ภายใต้ชื่อ “โครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกรสุรินทร์” (คสป.) ใน พ.ศ. 2537 โดยมี นางสาวสัมพันธ์ จันทรแสง เป็นผู้ประสานงาน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของสมาชิกกลุ่ม คือ ร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในฐานะองค์กรแนวร่วม ด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้ประสานงานองค์กรกับแกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในช่วง พ.ศ. 2549 และ 2550

สมาคมคนทาม เชื้อนราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เกิดจากการยกระดับขององค์กรจากคณะกรรมการร่วมอนุรักษ์ป่าทามแม่น้ำมูล สถานการณ์ในช่วงนั้นมีการจัดตั้งสมัชชาคนจน ผู้ได้รับผลกระทบเชื้อนราศีไศลก็ร่วมเป็นหนึ่งในองค์กรก่อตั้งสมัชชาคนจน และรวมตัวเคลื่อนไหวภายในนาม “สมัชชาคนจน” อนึ่งสมาชิกกลุ่มเห็นว่าความเป็นสมัชชาคนจนยังเป็นองค์กรที่ยังไม่มีความชัดเจน จึงมีแนวคิดอยากจัดตั้งกลุ่มเป็นมูลนิธิ จากการศึกษาระเบียบในการจัดตั้งแล้วเห็นว่ามีคามยุ่งยาก จนนำไปสู่การจดทะเบียนเป็น “สมาคมคนทาม” ในวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2553 (สนั่น ชูสกุล, 2556) โดยเห็นว่าการได้รับค่าชดเชยของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราศีไศลไม่มีความยั่งยืน จึงต้องทำการฟื้นฟูวิถีชีวิตและชุมชนของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนให้มีความยั่งยืน การเคลื่อนไหวของกลุ่มที่ผ่านมาเน้นการทำงานด้านการประสานงานเครือข่าย ประสานงานองค์กรภาคีร่วมในประเด็นผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน แต่ถ้าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือมีการเจรจาต่อรองเพื่อแก้ไขปัญหา ก็จะร่วมในนาม “สมัชชาคนจน” หรือ “เขื่อนห้วยนา ราศีไศล” ทั้งนี้ แนวทางการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา ได้มีการออกแถลงการณ์ร่วมเครือข่ายขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (P-Move) เพื่อเร่งรัดรัฐบาลให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาจากโครงการพัฒนาของรัฐที่ค้างคามายาวนาน และในปี พ.ศ. 2555 ได้ออกแถลงการณ์ร่วมในนามของสมัชชาคนจน ชื่อแถลงการณ์

“ประชาธิปไตยต้องกินได้ การเมืองไทยต้องเห็นหัวคนจน” ด้วยความคาดหวังว่ารัฐบาลจะเข้ามาแก้ไข ปัญหาของคนจน (ทีมข่าวกลุ่มสื่อเสียงคนอีสาน จังหวัดศรีสะเกษ, 2555)

คณะกรรมการที่ดินภาคอีสาน สังกัดสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2548 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งสร้างโอกาสให้ผู้ไร้ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยใน ชนบทได้มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่มั่นคง ท่ามกลางการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจน สถาบันพัฒนา องค์กรชุมชนได้ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาดินทำกินและที่อยู่อาศัยของคนยากจนในชนบท หรือ บ้านมั่นคงชนบทตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เมื่อดำเนินการไประยะหนึ่งพบว่า ปัญหาที่ดินเป็นปัญหาสำคัญ และเร่งด่วนในการแก้ไข จึงได้เกิดโครงการบูรณาการแก้ไขปัญหาดินในระดับอำเภอ และโครงการ สนับสนุนการแก้ไขปัญหาดินโดยชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นแกนนำหลัก และมีคณะกรรมการใน ระดับอำเภอ ตำบล องค์การปกครองท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ องค์ประกอบจากผู้นำ ชุมชน และหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบดูแลที่ดิน ระหว่าง พ.ศ. 2549-2551 (การแก้ไขปัญหาดินโดย ชุมชน บ้านมั่นคงชนบท, 2556) ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นในภาคอีสานก็ได้จัดตั้งคณะกรรมการที่ดิน ภาคอีสานขึ้น โดยมีชุมชนเป็นแกนหลักและมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) เป็นกอง เลขาธิการ ในการขับเคลื่อนงานเรื่องการแก้ไขปัญหาดินใน 20 จังหวัดทั่วภาคอีสาน การมีส่วนร่วม ทางการเมืองของสมาชิกกลุ่ม คณะทำงานที่ดินภาคอีสานบางคนได้แยกตัวออกมาตั้งกลุ่มใหม่ ขึ้นเพื่อใช้ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ภายใต้ชื่อ “กลุ่มสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมอีสาน” (กสส.) ในช่วง พ.ศ. 2549-2559 แนวทางของกลุ่มเป็นการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองหลัก ๆ คือ การเคลื่อนไหวเพื่อต้านรัฐประหาร การรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 และเรียกร้อง แนวทางที่เป็นประชาธิปไตยในแบบสากล

เครือข่ายองค์กรชุมชนแก้ไขปัญหาดินภาคอีสาน (คอป.อ.) หลังจากมีการจัดตั้งสถาบัน พัฒนาเอกชน (องค์การมหาชน) และตั้งคณะกรรมการที่ดินภาคอีสานใน พ.ศ. 2548 ได้มีการ ประสานความร่วมมือกับศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) เพื่อร่วมกัน จัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนประชาชน ร่วมผลักดันให้ปัญหาดินและที่ทำกิน เป็นประเด็นสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการพัฒนาองค์กรชุมชน และนำมาสู่การจัดตั้ง เครือข่ายองค์กรชุมชน แก้ไขปัญหาดินภาคอีสาน (คอป.อ.) ใน พ.ศ. 2551 โดยแนวทางของเครือข่ายใหม่นี้คือ การ เคลื่อนไหวเรื่องที่ดินเป็นหลัก โดยมีทั้งภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นสนับสนุน รวมทั้งการรวบรวม ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อให้รัฐบาลนำไปแก้ไข มินาญนิवास โคตรจันทิก เป็นผู้ประสานงาน (สำนักข่าว ปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน, ม.ป.ป.) หลังจากการก่อตั้งกลุ่ม สถานการณ์ทางการเมืองที่ยังดำเนินอยู่อย่าง ต่อเนื่อง ใน พ.ศ. 2552-2553 ที่มีการชุมนุมของกลุ่มเสื้อแดง ทางกลุ่มจึงร่วมออกแถลงการณ์ในนาม 35 องค์กร เรียกร้องให้รัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ยุบสภา คืนอำนาจให้ประชาชน และแสดง เจตนารมณ์ในการต่อต้านรัฐประหารมาโดยตลอด

ประชาธิปไตยในมุมมองของเอ็นจีโออีสาน (พ.ศ. 2549-2559)

เอ็นจีโออีสานหลายคนได้เคยเข้าร่วมขับไล่รัฐบาลทักษิณของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เพราะเอ็นจีโอเหล่านี้ไม่เห็นด้วยกับแนวทางการบริหารของรัฐบาลทักษิณ ในประเด็น การโกงชาติ การคอร์รัปชันเชิงนโยบาย และนำมาซึ่งระบบเผด็จการรัฐสภา เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง แกนนำกลุ่มพันธมิตรชูประเด็นการขอพระราชทานนายกตาม รัฐธรรมนูญมาตรา 7 ทำให้เอ็นจีโอหลายคนเริ่มถอนตัวจากการชุมนุม เพราะเห็นว่าหลักการนี้ไม่ใช่เป้าหมายของตนในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้เกิดการตรวจสอบรัฐบาล หลังการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 เอ็นจีโออีสานบางส่วนเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐประหารร่วมกับกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) มุมมองทางการเมืองของเอ็นจีโออีสานมีความเปลี่ยนแปลงตลอดทศวรรษ ทั้งในแง่ของมุมมองต่อรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างเอ็นจีโอและรัฐ ประเด็นความยุติธรรมในสังคม อุดมการณ์ และแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาความยุติธรรมในสังคม มุมมองต่อการพัฒนา มุมมองต่อการเข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมือง เหล่านี้สัมพันธ์กับมุมมองที่แตกต่างหลากหลายของเอ็นจีโออีสานเกี่ยวกับประชาธิปไตย

จากการศึกษาพบว่า โดยทั่วไปเอ็นจีโออีสานนิยมประชาธิปไตย โดยอ้างอิงคำหลัก ๆ ที่ใช้แทนคำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายสากล ได้แก่ “สิทธิ” “เสรีภาพ” “ความเสมอภาค” “ความเท่าเทียม” และ “การเคารพสิทธิเสียงข้างมากของสังคม” อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดของการให้ความหมายเกี่ยวกับคำเหล่านี้ พบว่า เอ็นจีโออีสานแต่ละกลุ่มให้ความหมายคำเหล่านี้ต่างกัน บางกลุ่มเน้นความเป็น “เสรีนิยม” บางกลุ่มเน้นความเป็น “ประชานิยม” หรือบางกลุ่มไม่ไว้วางใจประชาธิปไตยแบบตัวแทน จึงเห็นว่าประชาชนต้องมีบทบาททางการเมืองโดยตรงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเคลื่อนไหวต่อต้านคัดค้านในรูปของขบวนการทางสังคม เป็นต้น

สมาชิกคณะทำงานขบวนการที่ดินภาคอีสาน และเครือข่ายองค์กรชุมชนแก้ไขปัญหาที่ดินภาคอีสาน (คอป.อ.) ที่ให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อแดง ให้นิยามคำว่า “สิทธิ” หมายถึง อำนาจของประชาชนที่มีติดตัวมาตั้งแต่เกิดและอยู่กับมนุษย์ทุกคนไปจนตายเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น สิทธิความเป็นมนุษย์ สิทธิในการแสดงออก สิทธิในการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ และสิทธิในการเลือกตั้ง “เสรีภาพ” หมายถึง เสรีภาพขั้นพื้นฐานของทุกคนในสังคม โดยไม่ถูกควบคุมหรือจำกัดจากกลุ่มหรือบุคคลอื่น เช่น เสรีภาพทางความคิด เสรีภาพในการแสดงออก เสรีภาพในการรวมกลุ่ม “ความเสมอภาค” หมายถึง ทุกคนในสังคมมีความเสมอภาคกัน เช่น ความเสมอภาคในการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ ซึ่งมักมีการอธิบายเชื่อมโยงและสอดคล้องกับคำว่า “ความเท่าเทียม” หมายถึง มนุษย์ทุกคนเกิดมามีความเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ฐานะ เพศ หรือศาสนา

ขณะที่สมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ และกลุ่มสมาคมคนทามเขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษบางคน ที่ให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อเหลือง ให้นิยามความหมายที่แตกต่างออกไปจากกลุ่มแรก ในรายละเอียดของคำว่า “ความเท่าเทียม” หมายถึงการที่คนในสังคมมีความเท่าเทียมทางศีลธรรม ความเท่าเทียมทางการศึกษา และเท่าเทียมในการเป็นคนที่มีความสามารถในการตัดสินใจที่จะเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนเอง เพราะเชื่อว่าเมื่อคนในสังคมมีความเท่าเทียมในด้านต่าง ๆ ความเสมอภาคก็จะตามมา อย่างไรก็ตาม สมาชิกบางคนของกลุ่มดังกล่าว มีการให้นิยามความหมายที่เป็นไปในแนวทางเดียวกับกลุ่มให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อแดง ทั้งนี้ โดยขึ้นอยู่กับ ช่วงอายุ ประสบการณ์เรียนรู้ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ที่ส่งผลต่อการนิยามประชาธิปไตยของคนเหล่านี้ เช่น สมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ที่สัมพันธ์กับกลุ่มคนเสื้อแดง หรือมีประสบการณ์ร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อแดง ให้นิยามว่า “การที่ทุกคนมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเท่าเทียมกัน” “คนทุกคนมีสิทธิโดยเท่าเทียมกันในการเลือกตั้งที่เขาต้องการโดยอิสระ”

ทั้งนี้ ภูมิหลังการเข้าร่วมเคลื่อนไหวและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มุมมองต่อประชาธิปไตยเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น เอ็นจีโอที่สนับสนุนกลุ่มคนเสื้อแดงมีแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ และความภาคเสมอเท่าเทียมของประชาชน ได้วิพากษ์แนวคิดประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสานฝ่ายที่สนับสนุนเสื้อเหลืองไว้ว่า

“...เขาพยายามชูเรื่องประชาธิปไตยชุมชน ประชาธิปไตยฐานราก

ประชาธิปไตยแบบคนดี ไม่ต้องเลือกตั้ง...”

(อีสาน ศรีโคตรบอง, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2560)

สะท้อนให้เห็นว่า เอ็นจีโออีสานที่สนับสนุนกลุ่มคนเสื้อแดงมองว่าประชาธิปไตยในแบบของเอ็นจีโอที่สนับสนุนฝ่ายเสื้อเหลือง เป็นประชาธิปไตยแบบชุมชน โดยใช้ประเพณีวัฒนธรรม ใช้ความอาวุโส ความเอื้ออาทรของคนในชุมชน ในการคัดเลือกคนดีเข้ามาเป็นผู้แทนในชุมชน และไม่เห็นด้วยกับการเลือกตั้ง เพราะการเลือกตั้งเป็นวิธีการที่นำไปสู่การซื้อสิทธิ์ขายเสียงในชุมชน แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองเมื่อ พ.ศ. 2549 ที่มีการขอขอพระราชทานนายกตามรัฐธรรมนูญมาตรา 7 ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เพราะเชื่อว่าการได้มาซึ่งนายกพระราชทานเป็นคนที่ถูกคัดเลือกแล้วว่าเป็นคนเก่ง เป็นคนดี มีความสามารถ และเหตุการณ์คัดค้านการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2557 ของกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.)

เช่นเดียวกันเอ็นจีโอที่สนับสนุนกลุ่มคนเสื้อเหลืองมองประชาธิปไตยในแบบของเอ็นจีโอที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของฝ่ายเสื้อแดงว่า

“...แบบแดงจะออกมาในรูปแบบของการปกครองที่อยากเปลี่ยนจากระบบพระมหากษัตริย์เป็นประธานาธิบดี...” (อภิรักษ์ สุธาวรรณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560)

กล่าวคือ มองว่าการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงว่าเป็นไปเพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองไปสู่การปกครองในรูปแบบใหม่ที่มีประธานาธิบดีเช่นเดียวกับสหรัฐอเมริกาโดยยกตัวอย่างว่า การเคลื่อนไหวของคนเสื้อแดงที่ปรากฏในสื่อมีการขึ้นปราศรัยบนเวทีในลักษณะที่มีการจับจ้วงสถาบัน หรือแม้กระทั่งการสนับสนุนคณะนิติราษฎร์นิติศาสตร์เพื่อราษฎรในการรณรงค์แก้ไขเพิ่มเติม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 เหล่านี้ส่งผลต่อความเข้าใจว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อแดงเป็นไปเพื่อลบล้างระบอบเก่าเพื่อที่จะสร้างระบอบใหม่ในสังคมไทย

เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการรับรู้และการสร้างมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสาน

การนิยามประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสานเกี่ยวข้องกับเงื่อนไข ได้แก่ ประสบการณ์ ช่วงอายุ การเรียนรู้ การรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล ที่ให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวของทั้งกลุ่มคนเสื้อเหลืองและกลุ่มคนเสื้อแดง

ประสบการณ์ สามารถที่จะสร้างหรือเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยของเอ็นจีโออีสาน

“...ประสบการณ์ในชีวิตมีผลมาก พี่มาทำงานอยู่กับ อาจารย์สนั่น ชูสกุล² พี่ก็ได้เรียนรู้วิธีคิดประชาธิปไตยทางตรงกับท่าน...”
(ปัญญา คำลาภ, สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2560)

ประสบการณ์การทำงาน เพราะในการทำงานด้านการพัฒนา ทำให้เห็นสภาพความเดือดร้อนของประชาชนและชุมชน การได้ลงไปสัมผัสกับปัญหานั้นอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้วิธีการทำงานและแนวคิดของบุคคลในองค์กรต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะแสดงออกในรูปแบบที่เหมือนกัน หรืออาจจะมีแนวคิดที่เหมือน ๆ กัน เพราะการทำงานทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนภายในกลุ่ม องค์กรเดียวกัน เกิดการซึมซับวิธีการและแนวคิด นำไปสู่การลงมือปฏิบัติและการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ

² เป็นผู้อำนวยการโครงการตามมูล พ.ศ. 2539-2559 ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน พ.ศ. 2538-2559 และที่ปรึกษาสมาคมคนตาม ราชินีไศลเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2559

เช่น สมาชิกกลุ่มสมาคมคนทาม เชื้อนราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราศีไศลและประสบผลสำเร็จ ความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชนได้รับการตอบสนองจากรัฐบาล นั่นคือ วิธีการสร้างประชาธิปไตยทางตรงโดยคนในชุมชนเป็นผู้ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิด้วยตนเอง สมาชิกกลุ่ม คอป.อ. เคยร่วมงานกับองค์กรพัฒนามูลนิธิดวงประทีป SIF สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ทำให้เห็นถึงปัญหาชาวบ้านที่มักจะแก้ไขลำบากถ้าอยู่ในช่วงรัฐบาลที่เป็นเผด็จการ แต่ในยุคสมัยที่รัฐบาลมาจากการเลือกตั้งปัญหาจะได้รับการตอบสนองมากกว่า ทำให้เชื่อว่าการเป็นประชาธิปไตยย่อมดีกว่าการอยู่ในระบอบเผด็จการทหารดังนั้น ประสบการณ์ในการทำงานภายใต้กลุ่มองค์กรใด ๆ ย่อมส่งผลต่อมุมมองและความเชื่อของบุคคลในการนิยามประชาธิปไตยจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว และภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมทำให้การทำงานต้องมีการปรับเปลี่ยนมุมมอง ปรับเปลี่ยนวิธีการในการทำงาน

ประสบการณ์การเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้สังคมก้าวหน้าได้ เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกครั้งจะเป็นพลังทางการเมืองที่แสดงให้เห็นว่าในแต่ละสังคมเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาและตัดสินใจร่วมกันมากน้อยเพียงใด การร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองไม่จำเป็นที่จะต้องไปอยู่ในจุดที่เป็นศูนย์กลางของการบัญชาการทางการเมืองก็ได้ แต่ทุกคนทำหน้าที่ความเป็นพลเมืองภายใต้สิทธิเสรีภาพในกรอบสังคมประชาธิปไตย ทำให้ต้นทุนและพลังทางการเมืองเพิ่มขึ้น ซึ่งนั่นก็หมายความว่า ประสบการณ์ในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองของเอ็นจีโออีสานทั้งการเคลื่อนไหวร่วมกับกลุ่มคนเสื้อเหลืองหรือเสื้อแดงเองก็ตาม เพราะทุกคนตระหนักถึงเรื่องหน้าที่พลเมือง สิทธิ เสรีภาพขั้นพื้นฐานที่สามารถแสดงออกได้ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ภายใต้การเคลื่อนไหวผู้เข้าร่วมย่อมมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด ทหารือระหว่างบุคคลภายในกลุ่มเดียวกันในประเด็นของการเคลื่อนไหว แนวคิดของกลุ่ม ข้อเรียกร้องของกลุ่ม แนวทางการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ซึ่งในสังคมไทยที่ผ่านมาเกิดสถานการณ์ทางการเมือง มีคู่ขัดแย้งที่แตกต่างกันในแต่ละสถานการณ์ เช่น เหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เอ็นจีโออีสานบางคนในกลุ่มเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ คอป.อ. เคยเข้าร่วมเคลื่อนไหวและมีความเป็นเอกภาพในการรวมกลุ่มขับไล่เผด็จการ มีมุมมอง แนวคิด แนวทางการเคลื่อนไหวที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งแตกต่างกับสถานการณ์ในช่วง พ.ศ. 2549-2559 ที่เอ็นจีโอไทยและเอ็นจีโอในภาคอีสานมีความแตกแยกและหันมาขัดแย้งกันเอง ทั้งนี้ เพราะการนิยามความหมายและการให้คุณค่าสำคัญของประชาธิปไตยแตกต่างกันดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นแล้ว เรื่องผลประโยชน์ของกลุ่ม และการไม่พอใจตัวแสดงหลักทางสังคมที่เข้ามาทำหน้าที่ในการใช้อำนาจ ส่งผลให้มุมมองความคิดแบ่งเป็นสองฝั่งและถูกเชื่อมโยงกับการแสดงออกที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและกลุ่มคนเสื้อแดง

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงประสบการณ์การเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2549-2559 ที่ผ่านมา พบว่าเอ็นจีโออีสานบางคนเลือกที่จะหลีกเลี่ยงการตอบคำถามที่ว่า “เคยเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มเสื้อเหลือง หรือเสื้อแดงหรือไม่” บางคนเลือกอธิบายตนเองว่าไม่เลือกฝ่ายใดเป็นกลางทางการเมือง หรืออธิบายการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทั้งเสื้อเหลืองและเสื้อแดงว่าเป็นสิทธิในการแสดงออกที่สามารถกระทำได้ทุกฝ่าย จากคำอธิบายข้างต้น มีข้อสังเกตว่าการเลือกอธิบายของบุคคลเหล่านั้นเป็นการเลือกที่จะจดจำหรือลืมบางอย่าง (selective forgetting and remembering) ทางการเมืองที่ผ่านมา และรู้สึกอึดอัดหรือหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงประสบการณ์ในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองของตน อีกมิติหนึ่งเพราะไม่ต้องการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองหรือยอมรับว่าตนมีแนวคิดต่อประชาธิปไตยอย่างไร

ช่วงอายุ เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่วงอายุ มีผลต่อการนิยามประชาธิปไตยในแบบที่สนับสนุนหรือต่อต้านเผด็จการทหาร ใช้เกณฑ์การแบ่งช่วงอายุ โดยกลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่ทำงานตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2530 - 2549 เป็นตัวแทนของกลุ่มเอ็นจีโอรุ่นเก่า กับเอ็นจีโอรุ่นใหม่ คือ ผู้ปฏิบัติงานที่ร่วมทำงานในกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบันโดยสาเหตุที่ใช้เส้นแบ่งระหว่างเอ็นจีโอรุ่นเก่าและใหม่เป็นช่วงปี พ.ศ. 2549-2550 นั้น เนื่องจากในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2530-2549 แนวทางการเคลื่อนไหวของเอ็นจีโอที่เริ่มปฏิบัติงานในยุคนั้น เน้นแก้ปัญหาปากท้องและปัญหาการจัดการทรัพยากรเป็นหลัก ในขณะที่เอ็นจีโอที่เริ่มปฏิบัติงานในช่วง พ.ศ. 2550 ดำเนินบทบาทในฐานะเอ็นจีโอภายใต้บริบทที่เอ็นจีโอกลุ่มต่าง ๆ แสดงจุดยืนทางการเมืองที่ตรงกันข้ามกันอย่างเห็นได้ชัด ผู้วิจัยพบว่าเอ็นจีโออีสานในช่วงอายุตั้งแต่ 25 - 35 ปี ให้นิยามไปในแนวทางที่ “ต่อต้านเผด็จการ” เสียส่วนใหญ่ แม้จะไม่ปฏิเสธว่าการเข้ามาของทหารทำให้ยุติสถานการณ์การชุมนุมประท้วงของกลุ่มต่าง ๆ ลงได้ อย่างไรก็ตาม พวกเขามองว่าหลังการเข้ามาของ คสช. ได้มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ ของประชาชน และการถูกติดตามคุกคามของประชาชน ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และการบังคับใช้กฎหมายในการจับกุมคุมขังนักเคลื่อนไหว นักกิจกรรมทางสังคมจำนวนมาก ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดและมุมมอง ประกอบกับบางคนได้เข้าร่วมกับกลุ่มเคลื่อนไหวแล้วเป็นกลุ่มที่มีแนวคิดเป็นแบบแดง

เมื่อเปรียบเทียบกับเอ็นจีโออีสานในช่วงอายุที่มากขึ้นจะเห็นได้ว่าช่วงอายุ 35-50 ปี มีเอ็นจีโออีสานส่วนหนึ่งที่มีนิยามเป็นไปในแนวทางสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสภาประชาชน ตามข้อเสนอของสุเทพ เทือกสุบรรณ ในการชุมนุมของ กปปส. อาจจะเป็นเพราะเรื่องผลประโยชน์ของกลุ่ม หรือเป็นไปเพื่อการปกป้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของประชาชน โดยคิดว่ารัฐบาลที่มาจากนายทุนอย่างรัฐบาลหรือพรรคที่มีทักษิณ ชินวัตร ซักใญ่อยู่เบื้องร่วมมือกับต่างชาติโก่งกินทรัพยากรของชาติ ขยายชาติ และสร้างนโยบายประชานิยม เป็นผลทำให้เกิดเผด็จการรัฐสภาที่เอื้อผลประโยชน์ให้กับพวกพ้องตนเองหรือบางคนคิดว่าเป็นแนวทางที่จะเปิดโอกาสทางการเมืองเพื่อนำพาตนเองเข้าไปนั่งในระบบ

เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกับกลุ่มเสื้อแดง คือเคลื่อนไหวก่อการจลาจลเพื่อต่อต้านรัฐประหาร เรียกร้องให้มีการเลือกตั้ง ให้ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเป็นคนเท่าเทียมกันในสังคม

การเรียนรู้ ถือเป็นส่วนที่มีความสำคัญต่อการปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ ในขณะที่สังคมไทยให้ความสำคัญต่อการศึกษาในระบบที่ใช้เวลานานกว่าสิบปี พบว่าการศึกษามีส่วนในการช่วยเปิดและขยายมุมมองความเข้าใจต่อประชาธิปไตยตามแบบสากลที่ถูกอธิบายไว้ในหนังสือเรียนฉบับนั้น ๆ นอกจากนี้จะทำให้มีกรอบในการอธิบายหรือสร้างความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยกับบุคคลอื่น ยังเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นที่มีการอธิบายเกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทย เช่น ประชาธิปไตยที่กินได้ ประชาธิปไตยทางตรง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ซ่อนอยู่ภายใต้การศึกษา คือ การเรียนรู้ ในที่นี้หมายถึง ร่วมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อศึกษาการเมือง สิทธิ ปัญหาชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากภาครัฐ และนำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ส่งผลในระดับนโยบายหรือรวมไปถึงการแก้ไขกฎหมาย เพื่อตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาทางสังคมการเมืองซึ่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นภายใต้การพูดคุย ปรัชญาหรือ การจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มหรือนอกกลุ่ม รวมทั้งกระบวนการจัดตั้งทางความคิด และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงของแต่ละบุคคล การเรียนรู้เหล่านี้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมองของเอ็นจีโออีสาน ที่สอดคล้องกับเหตุการณ์การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2549 เมื่อเอ็นจีโออีสานหลายคนเข้าร่วมขับไล่รัฐบาลทักษิณ และเรียกร้องให้มีการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล ทำให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบของการชุมนุมประท้วงเพื่อให้เกิดการตรวจสอบรัฐบาล เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงประเด็นการขอพระราชทานนายกตาม รัฐธรรมนูญมาตรา 7 ปรากฏว่าเอ็นจีโอหลายคนเริ่มถอนตัวจากการชุมนุม เพราะเห็นว่าหลักการนี้ไม่ใช่เป้าหมายของตนในการเข้าร่วมเคลื่อนไหว และมองว่าเป็นการสร้างสถานการณ์ที่เป็นเงื่อนไขเพื่อนำไปสู่การรัฐประหาร ขัดกับแนวทางประชาธิปไตย เป็นเหตุให้เอ็นจีโออีสานบางกลุ่ม บางคนเลือกที่จะปรับแนวคิดหันมาเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับกลุ่มคนเสื้อแดง

การรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่ายและหลากหลาย เช่น โทรศัพท์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ หนังสือ และอินเทอร์เน็ต สังเกตเห็นว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2549 เป็นต้น เนื่องจากเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองในสังคม ทำให้มีการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยสถานการณ์ทางการเมืองผ่านสื่ออย่างแพร่หลายและมีมุมมองความคิดที่แตกต่างกันไป และพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีช่องโทรทัศน์ที่น่าเสนอข่าวสาร เหตุการณ์ทางการเมืองที่มีความเฉพาะกลุ่ม เช่น ช่องพีทีวี ช่องพีซีทีวี ช่องดีเอ็นเอ็น ช่องยูดีดี ช่องเอ็มวี 5 ช่องเอเชียอัปเดต และช่องพีแอนด์พี ที่เป็นเครือข่ายทั้งหมด (พิรงรอง รามสูต วัฒนันท์, ออนไลน์) และช่องทีวีที่เป็นเครือข่ายสี่เหลี่ยม เช่น ช่องเอสทีวี ช่องบลูสกาย และช่องทีนิวส์ รวมทั้งข่าวสารทางอินเทอร์เน็ตอื่น ๆ แสดงให้เห็นว่าทั้ง

กลุ่มเหลืองและแดงทุ่มงบประมาณในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในแบบของตน พบว่าเอ็นจีโอในอีสานที่เลือกรับข่าวสารเพียงด้านเดียวจะอธิบายมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยตามแบบกลุ่มเหลืองและแดงตามที่ได้กล่าวไปแล้ว แตกต่างจากเอ็นจีโอที่เลือกรับข่าวสารทั้งสองด้านเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ถึงแนวทางข้อเรียกร้องของฝ่ายตรงข้าม หรือโจมตีข้อเสนอ และเลือกที่จะแสดงออกไปในแนวทางที่สนับสนุนหรือต่อต้าน

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล จากการวิเคราะห์ปัจจัยสิ่งที่ส่งผลต่อการนิยามประชาธิปไตยในแบบที่สนับสนุนหรือต่อต้านเผด็จการทหาร พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ความสัมพันธ์แบบรุ่นพี่กับรุ่นน้อง และคนทำงานภายในกลุ่ม องค์กร มีผลต่อการนิยามประชาธิปไตย เพราะความความสัมพันธ์ในแบบรุ่นพี่กับรุ่นน้อง และกลุ่มคนทำงาน มีความเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถและให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสในกลุ่ม และเชื่อว่าคนที่ยู่ในงานพัฒนายาวนานย่อมมีชุดประสบการณ์ที่มากกว่า และการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องการเมือง อุดมการณ์ และแนวคิดระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้อง และผู้ที่อาวุโสกว่าในกลุ่ม องค์กรใช้วิธีการสร้างการเรียนรู้ที่เป็นการส่งต่อทางความคิดให้กลุ่มคนรุ่นน้อง และชวนวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มุมมองและการสร้างนิยามประชาธิปไตยเป็นไปในแนวทางที่คล้ายตามกัน เช่น ในการทำงานของกลุ่มสมาคมคนทาม เขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ โดยการนำของสนั่น ชูสกุล สอดแทรกแนวคิดประชาธิปไตยทางตรงให้กับสมาชิกกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราษีไศล โดยการให้ความรู้ด้านสิทธิ กฎหมาย เพราะเชื่อว่าแนวทางการเคลื่อนไหวโดยตรงสามารถแก้ไขปัญหาเรื่องปากท้อง และเป็นการปกป้องทรัพยากรของตัวเอง

บทสรุป

บทความชิ้นนี้ ตอบคำถามวิจัยในประเด็นที่ว่าเอ็นจีโอที่ปฏิบัติงานในภาคอีสานมีมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยอย่างไร ภายใต้บริบททางสังคมการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2549-2559 และเงื่อนไขใดบ้างที่ส่งผลต่อความรับรู้และการสร้างมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเสนอว่า เอ็นจีโออีสานโดยทั่วไปนิยามประชาธิปไตยไปในแนวทางเดียวกัน บนหลักการที่ว่า “ประชาธิปไตย” หมายถึง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเท่าเทียม และการเคารพเสียงส่วนใหญ่ของคนในสังคม ซึ่งเป็นการอธิบายโดยใช้คำหลักแบบสากล แต่ในรายละเอียดความหมายของคำว่า “เสมอภาค” “เท่าเทียม” พบว่ามีความแตกต่างระหว่างกลุ่มเอ็นจีโออีสานที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของคนเสื้อเหลืองและเสื้อแดง โดยกลุ่มแรกนิยามความหมายที่เน้นความสำคัญในเรื่องศีลธรรม การศึกษา คุณภาพของคนในสังคม และไม่ไว้วางใจประชาธิปไตยแบบตัวแทน กลุ่มที่สองเน้นไปที่เรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่ต้องมีความเท่าเทียมกันในสังคม ให้ความสำคัญกับ

“เสรีนิยม” และ “ประชานิยม” และปัจจัยที่ส่งผลต่อการต่อความรับรู้และการสร้างมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตย ได้แก่

1) ประสบการณ์ ที่แบ่งออกเป็นประสบการณ์ในการทำงาน เกิดการซึมซับแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยจากผู้นำกลุ่ม ผู้นำองค์กรที่มีอิทธิพลการรับรู้และการสร้างมุมมองของผู้ร่วมงานทั้งต่อทางตรงและทางอ้อม และประสบการณ์ในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง เพราะภายใต้การเคลื่อนไหวผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหวมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด การปรึกษาหารือระหว่างบุคคล เกิดการวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองนำไปสู่การกำหนดแนวคิดของผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม เอ็นจีโอบางคนก็เลือกที่จดจำหรือลืมบางอย่างเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2549 - 2559

2) ช่วงอายุ พบว่าเอ็นจีโออีสานในช่วงอายุตั้งแต่ 25-35 ปี มีนิยามไปในแนวทางที่เป็นไปในแบบที่ต่อต้านเผด็จการเสียส่วนใหญ่ เนื่องจากช่วงอายุสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองที่มีความขัดแย้งและถกเถียงเรื่องประชาธิปไตยในสังคมให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เรียนรู้ และกลุ่มช่วงอายุ 35-50 ปี มีเอ็นจีโออีสานส่วนหนึ่งที่นิยามเป็นไปในแนวทางสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสภาประชาชน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกับกลุ่มเสื้อแดง คือเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐประหาร เรียกร้องให้มีการเลือกตั้ง

3) การเรียนรู้ มีส่วนช่วยสร้างความเข้าใจและการกำหนดกรอบความเป็นประชาธิปไตย และส่วนที่เข้ามาขยายมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ประชาธิปไตยทางตรง ประชาธิปไตยเสรี เป็นต้น คือการเรียนรู้จากกลุ่มทั้งที่มีการจัดตั้งและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

4) การรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อ ส่งผลต่อการวิเคราะห์ การวิพากษ์วิจารณ์นิยามประชาธิปไตย เนื้อหาการเผยแพร่โฆษณาประชาสัมพันธ์กิจกรรมทางการเมืองผ่านช่องทางโทรทัศน์ นำเสนอข้อมูลที่มีความโน้มเอียงเข้าข้างเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

5) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล ความเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถและให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสในกลุ่ม ส่งผลต่อการให้มุมมองและการสร้างนิยามประชาธิปไตยเป็นไปในแนวทางที่คล้ายตามกัน เนื่องจากภายในแต่ละกลุ่ม องค์กรสร้างการเรียนรู้ที่เป็นการส่งต่อทางความคิดให้กลุ่มรุ่นน้อง และชนวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการซึมซับมุมมองประชาธิปไตย มุมมองในการทำงาน หรือมุมมองทางการเมือง

อย่างไรก็ตาม เจื่อนไขที่ส่งผลต่อความรับรู้และการสร้างมุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยของเอ็นจีโอในภาคอีสานระหว่าง พ.ศ. 2549-2559 ที่ได้กล่าวมาข้างต้น มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันทุกเจื่อนไข เช่น เมื่อมองเจื่อนไขเรื่องอายุ จะมีความสอดคล้องกับประสบการณ์การทำงานและประสบการณ์การเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมด้วย เนื่องจากปัญหาหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยในประเทศไทยมีมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในแต่ละสถานการณ์นั้นย่อมแตกต่างกัน

กันทั้งในเรื่องของคู่ขัดแย้ง ประเด็นปัญหา และสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และยังเชื่อมโยงไปถึงการเรียนรู้ทั้งในระบบการศึกษาและการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง จะเห็นได้ว่าเอ็นจีโอในช่วงอายุ 25-35 ปี นั้น ย่อมมีกรอบความคิดที่เป็นไปในแนวทางของการต่อต้านรัฐประหาร เนื่องจากเติบโตท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการเมือง การปะทะระหว่างแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมกับแนวความคิดแบบเสรีประชาธิปไตย ได้ประสบกับการรัฐประหารถึงสองครั้งในระยะเวลาเพียงทศวรรษ ซึ่งมีความแตกต่างกับกลุ่มเอ็นจีโอที่อยู่ในช่วงอายุมากกว่า ที่มีความหลากหลายด้านประสบการณ์การทำงาน ประสบการณ์ด้านการเคลื่อนไหวทางการเมือง การต่อสู้กับภาครัฐเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม สิทธิต่าง ๆ ย่อมมีชุดความคิดและกรอบในการวินิจฉัยปัญหาที่กว้าง และมีรูปแบบทางการเมืองที่มากกว่าเอ็นจีโอรุ่นใหม่ นอกจากนี้ ยังมีประสบการณ์เพื่อพูดสร้างแรงจูงใจแรงกระตุ้นให้คนอื่น ๆ เข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือเพื่อการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม

ทั้งนี้ ข้อค้นพบดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองไทยที่เกิดขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2549-2559 จากการศึกษาในเชิงพื้นที่พบว่า ไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่าเอ็นจีโอในกลุ่มเดียวกันจะมีแนวคิดไปในแนวทางเดียวกัน และเอ็นจีโอในกลุ่มต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงแนวคิดทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากการที่เอ็นจีโออีสานที่เคยสนับสนุนรัฐประหารอย่างชัดเจน เริ่มที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลตามสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

บรรณานุกรม

- การแก้ไขปัญหาดินโดยชุมชน/บ้านมั่นคงชนบท(องค์การมหาชน) (พอช.). (2556). ค้นเมื่อ 6 กันยายน 2559, สืบค้นจาก <http://www.codi.or.th/index.php/2015-08-04-10-18-26/8599-2013-06-16-08-17-18>.
- เกษตรอิสราฟ. (2551). *โครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกรสุรินทร์ (คสป.) Surin Farmers Support (SFS)*. ค้นเมื่อ 1 กันยายน 2559, สืบค้นจาก http://aansurin.blogspot.com/2008/11/href-img-idbloggerpho_toid51370_418412109.html?view=timeslide
- ณัฐธินิชา กาฬมาตย์. (2556). *7 ปีสมัชชาคนจน ถึงเวลาเสนอนโยบายทางเลือกให้สังคมไทย*. ค้นเมื่อ 29 มกราคม 2561, สืบค้นจาก <http://53011312095g11.blogspot.com/2013/02/25512552-66222.html>

- ทิมข่าวกลุ่มสื่อเสียงคนอีสาน จังหวัดศรีสะเกษ. (2555). *สมัชชาคนจนชุมนุมหน้าทำเนียบ ร้องรัฐแก้ปัญหาละเลยกว่า 20 ปี*. ค้นเมื่อ 17กุมภาพันธ์ 2561, สืบค้นจาก <http://www.web.greenworld.or.th/greenworld/population/1799>.
- เบอร์นาร์ต คริก. (2557). *ประชาธิปไตย : ความรู้ฉบับพกพา*. (อริป จิตตฤกษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : openworlds.
- ปิยะฤติ ไชยพร. (2554). *สารานุกรมปรัชญาออนไลน์: ประชาธิปไตย*. ค้นเมื่อ 27พฤษภาคม 2559, สืบค้นจาก <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IGkWqaNzQJ:www.philospedia.net/democracy.html+&cd=1&hl=th&ct=clnk&gl=th>.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน : รวมบทความว่าด้วยประชาธิปไตย ความรุนแรง และความยุติธรรม*. นนทบุรี : ฟาเดียกัน.
- ประภัสสร ทองอินดี. (2558). *ประชาธิปไตย : แนวคิดและหลักการเบื้องต้น*. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 5(3), 11-22.
- ปัญญา คำลาภ. (2560). *สมาชิกสมาคมคนทาม เชื้อนราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ*. สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2560.
- พิรธรอง รามสูต รัตนันท์. (2557). *ทวิการเมืองก่อนและหลังรัฐประหาร 2557*. ค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2561, สืบค้นจาก <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/623211>.
- มณีนัย ทองอยู่. (2557). *แนวคิดทฤษฎีสังคมว่าด้วยขบวนการทางสังคม*. ขอนแก่น : ศูนย์วิจัยพหุ-ลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สนั่น ชูสกุล (2556). *มองเครือข่ายชาวบ้านราชสีไศล “ที่ซึ่งมีการทำลายย่อมมีการบ่มเพาะพลังสร้างสรรค์”*. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2559, สืบค้นจาก <http://e-shann.com/?p=2473>.
- สำนักข่าวปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน. (ม.ป.ป.). *สรุปบทเรียนการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย*. ค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2559, สืบค้นจาก <http://www.esaanlandreformnews.com/landwacth-01/8/สรุปบทเรียนการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย.html>
- เสกสรร ประเสริฐกุล. (2557). *ความฝันเดือนตุลา: รวมปาฐกถาในวาระ “40 ปี 14 ตุลาคม”*. กรุงเทพฯ: สามัญชน.
- อภิรักษ์ สุธารวรรณ. (2560). *สมาชิกสมาคมคนทาม เชื้อนราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ*. สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560.
- อีสาน ศรีโคตรบอง. (2560). *สมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชนแก้ไขปัญหาดินภาคอีสาน*. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2560.